

Ponadto przeprowadzona przez Räu chle analiza synchroniczna materiału źródłowego niesie niebezpieczeństwo nieuwzględnienia zachodzących w okresie klasycznym przemian społecznych i nie pozwala na dostrzeżenie możliwych przewartościowań, które byłyby być może dostrzegalne, gdyby autorka pokusiła się o ujęcie diachroniczne (na myśl przychodzi mi choćby teza Lesley A. B e a u m o n t, wedle której wzrastająca w okresie klasycznym obecność dzieci w ikonografii wiązać się może z wyłonieniem się w Atenach „klasy średniej” i wzrostem jej znaczenia). Te drobne uwagi nie umniejszają jednak wartości pracy Viktorii Räu chle. Książka wydana została starannie, na znakomitym papierze, a wzbogaca ją ponad sto dobrej jakości ilustracji. Z całą pewnością będzie ona ważną lekturą dla wszystkich zainteresowanych historią społeczną Aten okresu klasycznego, choćby ze względu na użyteczny katalog.

Rafał Matuszewski
Universität Salzburg

Viaggio in Cina 1907–1908. Diario di Giovanni Vacca con lettere, conferenze, discussioni e altro materiale inedite, a cura di Tiziana L i o i, “L’Asino d’oro”, Roma 2016, ss. 454

Genuńczyk Giovanni Vacca (1872–1953) był wybitnym włoskim matematykiem znanym ze swoich zainteresowań także w zakresie historii nauki i sinologii. Łącząc te trzy zakresy aktywności, w 1906 r. postanowił wyruszyć w podróż do Chin, by znaleźć potwierdzenie swoich licznych teorii matematycznych. Wierzył też, że język i kultura Azji Wschodniej pozwolą mu lepiej zrozumieć teorię liczb i logikę matematyczną. Relacja z długiej, bo trwającej prawie 20 miesięcy podróży została opracowana przez włoską kulturoznawczynię i lingwistkę Tizianę L i o i, wykładowczynię Uniwersytetu Sapienza w Rzymie. Lioi specjalizuje się w historii i kulturze Azji Wschodniej ze szczególnym uwzględnieniem Chin. Opublikowała, we współpracy z badaczami z Uniwersytetu w Pekinie, kilka prac poświęconych chińskiemu pisarzowi Qian Zhongshu¹, a także współtworzyła podręcznik do nauki języka chińskiego². Dziennik podróży Vacci jest nie tylko edycją źródłową, lecz także stanowi pierwszą próbę syntetycznego ujęcia kontaktów włosko-chińskich na początku XX w. na tle eksploracji Chin przez państwa Europy Zachodniej i Stany Zjednoczone³; jest to też pierwsza edycja krytyczna wspomnień Giovanniego Vacci z podróży po Chinach.

Prezentowana książka poza dziariuszem podróży zawiera również listy, notatki, dokumenty urzędowe oraz autorskie rysunki i fotografie. Zebranie w jednym tomie tak wielu świadectw obecności Vacci w Chinach stanowi niewątpliwie istotny atut publikacji. Na strukturę książki składa się krótki wstęp (s. 5–20), edycja dziennika podróży (s. 21–274) oraz teksty podsumowujące w postaci materiałów z konferencji, w których uczestniczył Vacca po

¹ Na przykład LIOI 2014a; LIOI 2014b.

² LIOI 2016.

³ LIOI 2013, s. 20–23.

powrocie z Chin oraz jego wnioski dotyczące kultury chińskiej (s. 275–420). Podział taki jest logiczny i odpowiada charakterowi materiału, a także respektuje chronologię prac autora. Każdy rozdział został podzielony na mniejsze części. Wstęp zawiera biogram Vacci i krótkie wspomnienie autorstwa jego syna — Roberta, który przytoczył kilka anegdot pozwalających lepiej zrozumieć niektóre z opisywanych wydarzeń z wyprawy ojca. Roberto Vacca udostępnił też Lioi archiwum rodzinne, co pozwoliło na poszerzenie bazy źródłowej publikacji. W końcowej części wstępu autorka krótko i dość enigmatycznie wyjaśniła zasady edycji źródeł (s. 15–20).

Rozdział drugi, będący najważniejszą częścią publikacji, zawiera właściwy dziennik podróży (s. 57–242), poprzedzony krótką informacją o kierujących Vaccą motywach oraz podejmowanych przez niego próbach zainteresowania tym projektem kilku europejskich stowarzyszeń badających Azję Centralną i Wschodnią (m.in. L'Associazione Internazionale per L'Esplorazione dell'Asia centrale e dell'Estremo Oriente) (s. 21–56). Dziennik został uzupełniony korespondencją Vacci z licznymi naukowcami włoskimi, m.in. prof. Lodovico Nocentini i prof. Carlo Puinim, jednym z pierwszych badaczy tej narodowości zajmujących się geografią ówczesnych Chin. Korespondencja ta z jednej strony ubarwia narrację Vacci i daje pełniejszy obraz jego poczynań na kontynencie azjatyckim, z drugiej — zarysowuje obraz wymiany intelektualnej we włoskiej nauce początków XX w. Niestety Lioi nie wyjaśniła, dlaczego akurat te, a nie inne listy zostały wykorzystane do uzupełnienia dziennika. Choć wybór korespondencji jest subiektywny, to doskonale wypełnia luki narracyjne w poszczególnych partiach dziennika. Tę część książki zamyka krótkie podsumowanie autorki poświęcone wkładowi intelektualnemu Vacci w rozwój sinologii włoskiej (s. 243–274). Sądzę, że ten fragment lepiej byłoby umieścić w ostatnim rozdziale, w którym, jak wspomniałem, zaprezentowane zostały teksty Vacci napisane z okazji licznych konferencji międzynarodowych w latach 1911–1947. W ten sposób udało się stworzyć kompletny i spójny rozdział, który łączyłby wnioski włoskiego profesora na temat jego pobytu w Chinach oraz prace napisane już po powrocie do kraju.

Dziennik podróży prowadzony od kwietnia 1907 do grudnia 1908 r. wraz ze wspomnianą korespondencją tworzą szczegółowy obraz rzeczywistości podróżniczej. Vacca podążył drogą morską z Genui do Szanghaju (przez Kanał Sueski), następnie udał się do Pekinu, skąd wyruszył do Chengdu, zwiedzając przy tym wiele mniejszych miast i wsi chińskich. Obserwacje zanotowane przez niego na kartach dziennika dowodzą, że był sumienny i otwarty na obcą kulturę. Na zlecenie wspomnianego Nocentiego podróżnik gromadził książki dotyczące obyczajowości i literatury chińskiej, nawiązywał kontakty z amerykańskimi, angielskimi i francuskimi ambasadorami, a co najistotniejsze z punktu widzenia jego zainteresowań sinologicznych — studiował język chiński, ucząc się zarówno pisma uproszczonego, jak i tradycyjnego. Trudnym, ale ciekawym zadaniem, przed którym stanęła Lioi, było dokonanie poprawnej transkrypcji *pinjyn*. Do pierwszej połowy XX w. zapis pisma chińskiego był bardzo zróżnicowany, oficjalne zasady *pinjyn* zostały bowiem wprowadzono dopiero w 1958 r. W konsekwencji Vacca wielokrotnie zapisywał nazwy tych samych miejscowości na różne sposoby, np. Chengtu (s. 60) i Cing-tu (s. 94). W dzienniku widać postępy czynione przez autora w stosowaniu pisma chińskiego, jednak *pinjyn* było używane niekonsekwentnie. Nie można mieć zatem zastrzeżeń do autorki edycji, że zdecydowała się pozostawić oryginalne nazwy własne, a ich postać ujednoliconą umieścić w nawiasach kwadratowych.

Edycja zawiera także liczne pisma urzędowe i sprawozdania finansowe sporządzane przez matematyka w wielu nawet dość błahych sprawach. Dowiadujemy się np. o cenach żywności i odzieży oraz kosztach podróży. Vacca niejednokrotnie miał problem z zakwaterowaniem, brakiem pożywienia, a czasem zagrożone było nawet jego życie. Relacja daje też wyobrażenie o tym, w jaki sposób w Chinach, przede wszystkim w Szanghaju i Pekinie, funkcjonowali obcokrajowcy. Otwartość i ciekawość Vacci opisującego nie tylko życie Europejczyków, lecz także Chińczyków zamieszkujących rejony wiejskie, ich sposób życia, tradycję i religię sprawiają, że dziariusz jest tym bardziej interesujący. Metoda edycji zastosowana przez Lioi, polegająca na przeplataniu narracji dziennika z listami i sprawozdaniami, pozwala oddać pełniejszy obraz odwiedzanych przez Vaccę miast i prowincji.

Tom uzupełniają dość liczne rysunki autorstwa samego Vacci oraz fotografie, choć tylko z ostatnich miesięcy podróży. Również w tym przypadku nie dowiadujemy się, jaki był klucz wyboru. Można mieć zresztą zastrzeżenia do jego trafności a niekiedy do miejsca, które zajmują w tomie poszczególne elementy materiału ilustracyjnego — np. rysunek przedstawiający Chinki w „tradycyjnych” strojach (s. 60) nie znajduje się obok tekstu, który opisuje ludowy ubiór kobiet. Na szczęście znakomita większość fotografii i rysunków jest usytuowana tak, że stanowią swoisty komentarz do tekstu, ubarwiają i wzbogacają narrację.

Ostatnią część edycji stanowią dojrzałe prace naukowe Vacci, które ugruntowały jego pozycję międzynarodową⁴. Lioi, by podsumować działalność włoskiego badacza, zdecydowała się zacytować kilka odczytów z lat 1911–1947 (niektóre niedatowane). Pełnią one funkcję swego rodzaju komentarza do poszczególnych fragmentów dziennika i pozwalają czytelnikowi zweryfikować podane w nim wiadomości autobiograficzne. Vacca ostatecznie nie napisał żadnej kompletnej pracy, która stanowiłaby podsumowanie jego wiedzy na temat Chin. Jednakże we wspomnianym archiwum rodzinnym znajduje się liczący ok. 150 stron maszynopis, zatytułowany „Uomini e ideali dell’Estremo Oriente”. To w nim Vacca opisał najistotniejsze problemy społeczno-kulturowe Chin i Japonii (podczas podróży spotkał wielu Japończyków, choć samej Japonii nigdy nie odwiedził), a jego uwagi posłużyły Lioi do uzupełnienia ostatniego rozdziału. W tym też dopiero miejscu autorka wspomniała, że na rękopisach i maszynopisach dziennika oraz materiałów naukowych znajdują się zapiski marginalne⁵. Niestety nie wiemy, gdzie i w których miejscach konkretnie zostały umieszczone, gdyż autorka nie uwzględniła ich w edycji.

Szkoda, że Lioi we wstępie nie pokusiła się o opisanie środowiska włoskich sinologów ani nie omówiła krótko sytuacji Chin w pierwszych latach XX w., która miała przecież wpływ na funkcjonowanie Vacci w czasie podróży. Autorka zdecydowała się formułować dotyczące tej problematyki komentarze w toku narracji (nie tylko na poziomie przypisów), co czyni całość nieco chaotyczną, zwłaszcza w części opisującej próby pozyskania kapitału na podróż (s. 6–15). Podniesione wyżej zastrzeżenia są jednak nieliczne i nie powinny wpłynąć na końcowy pozytywny odbiór całego dzieła.

⁴ Vacca starał się konfrontować swoje obserwacje ze znanymi mu opracowaniami Chin z XIX i XX w. (np. książki Pierre Bons D’Anty). Konferencje stanowią jednak rozliczenie autora z materiałem zebrany w latach 1907–1908.

⁵ „Il testo, dattiloscritto con numerose correzioni a mano [...]”, s. 260.

Bibliografia załączona do edycji obejmuje wyczerpujący wykaz prac Giovanniego Vacci i kilka tekstów skupiających się na kontaktach włosko-chińskich. Należy docenić niezbyt rozbudowaną, ale istotną listę opracowań w językach innych niż włoski (głównie angielskim). Bibliografia podzielona została na dwie części. W pierwszej znajdziemy podstawowe prace z zakresu geografii i historii Chin, a także informacje bibliograficzne z inwentarzy bibliotek i archiwów, w których znajdują się maszynopisy i rękopisy Vacci. Za drugą część, opatrzoną tytułem „Scritti matematici di Giovanni Vacca”, odpowiedzialny był Roberto Vacca, który zestawiał w niej ponad 80 rozpraw swego ojca. Uwzględniona w bibliografii literatura tworzy spójny wykaz pozycji uzupełniających wiedzę na temat sytuacji politycznej, a spis prac matematycznych jest przydatnym źródłem do pracy nad życiem Vacci.

Na zakończenie należy jeszcze raz wspomnieć o istotnej roli Roberta Vacci w procesie tworzenia archiwum rodzinnego i samej edycji źródłowej. Oprócz napisania krótkiej noty, umieszczonej na początku książki (s. 6), udostępnił on swoją relację z wyprawy śladami ojca po Jangcy; dzięki niej Lioi mogła porównać realia życia w podróży po niemal stu latach. Badaczka zwraca szczególną uwagę czytelnika na zmiany zachodzące w Chinach — nie tylko społeczne, lecz również naturalne. Na oczach Giovanniego Vacci dochodziło do asymilacji kulturowej Chińczyków do kultury europejskiej. Jednakże przeobrażeniom społecznym i psychicznym towarzyszyły w równym stopniu zmiany natury, których sam Vacca nie uznał za warte opisanie.

Podsumowując, Tiziana Lioi oddała w ręce czytelników bardzo ciekawy materiał źródłowy. Błędy i częściowy brak objaśnień edytorskich w żaden sposób nie mogą przesłonić trudu włożonego w przygotowanie publikacji; czytelnik z pewnością doceni też umiejętne połączenie diariusza z listami wysyłanymi i odbieranymi przez Vaccę w trakcie podróży. Ponadto dobór fotografii, notatek i poprawne komentarze odautorskie sprawiły, że narracja została znacznie ożywiona i stanowi cenne źródło poznawcze. Dobrze przygotowana bibliografia, zwłaszcza część dotycząca pracy Vacci jako matematyka, niewątpliwie będzie pomocą w dalszych badaniach nad działalnością genuencyka.

Wojciech Milej
Instytut Historyczny
Uniwersytet Warszawski

Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego, t. I: 1816–1915, red. Tomasz Kizwalter, Piotr M. Majewski, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016 (Monumenta Universitatis Varsoviensis I), ss. 850

Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego doczekały się w XX w. dwóch monografii. Na początku stulecia ukazało się czterotomowe opracowanie Józefa Bielińskiego (*Królewski Uniwersytet Warszawski 1816–1831, Warszawa 1905–1915*), natomiast niemal u jego schyłku wydano dwutomową pracę zbiorową pod redakcją Stefana Kieniewicza i Andrzeja